

da også enige om, at vi aldrig har haft en bedre uddannet og udrustet hær end i 1850.

Det er en af det nye værks fortjenester at godtgøre, hvilke skæbnesvangre følger bestyrelseskommissionens arbejde fik, navnlig for Sydslesvig. Den skærpede her i høj grad modsætningsforholdet til Danmark, ja, medførte til en vis grad halvt-anarkiske forhold hos borgere og bønder. Det danske styre, som et halvt år senere fulgte efter, fik herved vanskeligere kår. Dette må også tages i betragtning, når man vurderer virkningen af de bekendte sprogreskripter.

Hjelholts bog er derfor ikke et værk, som hos læseren efterlader et lyst og optimistisk indtryk, selv om det må indrømmes, at billedet af Nordslesvig i denne tid i nogen grad danner en modvægt herimod. Men hvor mange af vore historiske værker om Danmarks politiske historie gør ikke det samme indtryk på læseren? Det er en alvorlig læsning, som giver anledning til mange tanker. Man ser navnlig, hvor mange og hvor spegede de tråde er, som forbinder Sønderjyllands nutid og dets fortid. At udrede dette har været en hovedopgave for dansk forskning, og inden for denne indtager dr. Hjelholts sidste arbejde en betydningsfuld plads.

Det skal bemærkes, at af bogens portrætter var Eulenburgs og Hodges hidtil ukendte og er af forfatteren fremskaffede med stor sporsans, samt at der i slutningen af bogen findes en reproduktion af originalkortet over demarkationslinjen fra Gelting bugt i øst til Vesterhavet syd for Højer.

Knud Fabricius.

M. P. Bruuns Dagbog 1856-74. Under redaktion af Vagn Dybdahl og Birgit Nüchel Thomsen. (= Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. 8. Århus. 1961). XXXXI + 312 sider.

I festskrift til Århus bys daværende borgmester: »Seksten Århusrids tilegnede Svend Unmack Larsen 23. september 1953« deltog lederen af Erhvervsarkivet, mag. art. *Vagn Dybdahl* med en længere afhandling om »M. P. Bruun – politikeren bag gadenaavnet«. M. P. Bruun (f. 1809, d. 1884), der gennem mange år var knyttet til Århus, fik nemlig her en af gaderne opkaldt efter sig. Større almindelig interesse end tilknytningen til Århus har Bruuns deltagelse i det politiske liv; han indtog her en betydelig plads inden for de nationalliberale (centrum). I 1848 valgtes han til

den grundlovgivende rigsforsamling og var senere i en længere årrække medlem af rigsdagen, fra 1857 til 1874 som landstingsmand. I tiden 1862 til 1869 var han landstingets formand.

Under sin politiske virksomhed, der faldt i et for Danmark så skæbnesvangert tidsrum: monarkiets opløsning, 1866-grundlovens vedtagelse, førte M. P. Bruun dagbog. Af denne gjorde han omkr. midten af 1880'erne en række uddrag. Han overlod disse til historikeren Edv. Holm, der igen udlånte dem til andre historikere som Neergaard, P. Munch og Aage Friis. Ved Holms død 1915 var dagbogen i Aage Friis' »værge«, og Friis gav den efter aftale med Holms søn, kpt. Holm, til Universitetsbiblioteket. Herfra er den overgået til det kgl. Bibliotek. Udtalelsen i forordet til ovennævnte udgave, at Holm skænkede dagbogen til Aage Friis, der atter skænkede den til Universitetsbiblioteket, er således lidt unøjagtig.

Som det af ovenstående vil forstås, har dagbogen ikke ligget hen unyttet af de historikere, der har syslet med vort lands politiske historie i det 19. årh. Nu har arkivar *Vagn Dybdahl* og cand. mag., fru *Birgit Nüchel Thomsen* fået den publiceret. Udgaven indledes med Dybdahls førnævnte afhandling, »noget ændret«; den er forsynet med »Noter og oplysninger« på godt 50 sider og med et fyldigt og – så vidt skønnes – udmærket personregister på over 40 sider. Desuden er den smukt trykt og oplives af flere gode billeder.

Inden jeg lidt nærmere omtaler dagbogens indhold, er det rimeligt at kaste et blik på, hvordan dette i udgaven er gengivet. Det hedder i forordet, at »gengivelsen som hovedregel er bogstavret«. Herfra er der dog mange undtagelser, hvorved ord, der i dagbogen skrives ens, i udgaven skrives forskelligt (se f. eks. verbernes flertalsformer). Videre siges i forordet, at »til originalens understregninger, der ofte virker ret tilfældige, er der i reglen ikke taget hensyn«. Mit indtryk af manuskriptet, sammenlignet med udgaven, er dog, at understregningerne ret regelmæssigt er gengivet ved kursivering, men at der er tilfælde, hvor man ikke forstår, hvorfor enkelte understregede ord er undladt kursiverede.

Dagbogens skrift er normalt ikke svær at læse, men kan nok i visse ord og endelser frembyde vanskeligheder, flygtig og gnidret som den er. S. 3, l. 9 f. o. læser jeg forlangende i st. f. forlangendet, og samme side, l. 6 f. n. vil jeg i st. f. medlemmernes læse medlemmeres. Helt ligegyldig er forskellen ikke. S. 4, l. 10 f. o. står urigtigt Krüger i st. f. Krieger, og s. 6, l. 3 f. o. står Reincke, medens dagbogen tydeligt har Rumohr. S. 7, l. 9 f. o. læses Müller for Müllen, hvilket sidste dog rigtigt anføres i registeret. S. 8, l. 2 f. o.

er der kommet et nul for meget: 300,000 i st. f. 30.000. Samme side står, at rigsrådet åbnedes 17. januar 1858. Det åbnedes 14. janr., hvad originalen også har. S. 24, l. 13 f. o. er foran Jessen indsat et H., der hverken står i dagbogen eller hører til mandens navn. S. 35 skal ved 4. okt. den overstregede, afbrudte sætning »med betingelse at der« indføres 3 linier ovenfor efter »den ene session«. Den fejl er sætteren måske skyld i? S. 86, l. 5 f. n. tales om »kongens vaklen« i st. f. »kongens votum«. S. 157 står under 11. april »men det beroer på B. allene«. Jeg læser i st. f. men »naar«, hvad der formentlig også giver en bedre mening. S. 177, l. 6 f. n. skrives: »Pastor Sveistrup og lærer Appel fra Hiessing« Som bekendt var de fra Rødning. Jeg vilde i st. f. »Hiessing« læse Hiørring og mene, at M. P. B. ved uddraget af sin dagbog i distraktion er kommet til for Rødning at skrive Hjørring. — En mindre række læsefejl i de af mig gennemgåede stykker udelader jeg.

For de læsere af dagbogen, der ikke er særdeles fortrolige med den tids politik og lovgivningsarbejder, vil indholdet ofte virke uforståeligt. Den kommentar, hvormed udgiverne har forsynet den, vil heller ikke hjælpe disse læsere, da den tiest består i sidehenvisninger til historiske fremstillinger eller andre kildekrifter som Kriegers dagbøger. Udgaven er beregnet på folk (faghistorikere), der har dette stof præsent eller de pågældende værker let ved hånden. Denne bemærkning er ingen kritik, thi en kommentar, der vilde tilfredsstille en almindelig læser, vilde formodentlig sprænge alle en kommentars rammer. Lidt uenighed om, hvad der bør kommenteres, vil der altid være. Mig forekommer det overflødigt i kommentaren at anføre, at den under 1. dec. 1865 omtalte »conference« er Londonkonferencen 1864. Havde det ikke været rimeligere at kommentere den under 9. dec. nævnte svenske forfatningsforandring, der betød så afgjort et brud med det hidtidige repræsentationssystem? — Det meget store arbejde, der er nedlagt i »Noter og oplysninger«, bør i høj grad anerkendes.

Hvorvidt det var særlig påkrævet med en udgave af dagbogen, kan der være flere meninger om. Jeg er nærmest tilbøjelig til at mene, at næsten halvdelen af stoffet er af så ligegyldig eller usikker karakter, at det kunde være udeladt. Således vil ingen nulevende historiker bygge på de i dagbogen gengivne rygter og meddelelser om, hvad der er forhandlet i statsrådet eller udtalt i depecher, såfremt han er i stand til selv at efterse de pågældende kilder. Under 22. nov. 1865 anføres f. eks., hvad Fenger har fortalt om, hvad der skete »om onsdagen i statsrådet«. Der sigtes til mødet torsdag den 16. juni 1864, men herom kan læses statsrådets eget referat i Aage Friis: »Statsrådets Forhandlinger om

Danmarks Udenrigspolitik 1863–1879» (1936), s. 177 ff. S. 57 ff. gengives et referat, som Fenger 10. jan. 1864 gav M. P. B. om »den hele tilgang ved ministerskiftet«. Den eneste bemærkning her, som måske kan have lidt interesse, er Fengers mening, at Monrad handlede loyalt mod sine kolleger – denne mening være nu rigtig eller urigtig! Den »hele tilgang« kendes langt udførligere og bedre fra andre kilder. I kommentaren henvises til fremstillingen hos Neergaard og i Sjøqvists bog om Peter Vedel, medens jeg vilde have foretrukket en henvisning til Erik Møllers bog om »Helstatens fald«. I.

Det må bemærkes, at et notat, der først forekommer én helt ligegyldigt nok i en eller anden forbindelse vil kunne have en smule interesse. Under 15. april 1865 noteres således (s. 125), at M.P.B. traf Krieger og Regenburg på vejen til Sorø for at efterse »Bülow – Sanderumgårds efterladte memoirer«. Udg. kunde her i kommentaren have henvist til Kriegers udtalelse i sine dagbøger (s. d.), at han i Sorø opdagede en række breve fra Guldberg. Det kunde ligeledes være oplyst, at både Krieger og Regenburg da var medlemmer af Historisk forenings styrelse (Krieger som formand), og at de nævnte breve blev trykt i Historisk tidsskrift 4. r. I (1869). Da Regenburg havde været elev på Sorø akademi, er det egentlig mest nærliggende at tro, at det var ham, der foranledigede rejsen og »opdagede« brevene – også, når man tænker på Regenburgs beskedne personlighed. Det lader jeg stå hen, men notatet selv kan altså give et lille bidrag til en skildring af Historisk forenings virksomhed.

Bortset fra kolporteringen af rygter og ligegyldige meddelelser indeholder dagbogen imidlertid, som antydet, et betydeligt politisk stof, hvor M. P. B. er førstehåndskilde. Dette stof er, som sagt, heller ikke forblevet unyttet af historikere, men der er sikkert adskilligt mere, der nu takket være den trykte udgave vil komme til anvendelse. Det drejer sig forståeligt nok først og fremmest om fortrolige forhandlinger og udvalgsmoder i det parti, centrum, hvortil M. P. B. hørte. Som et enkelt eksempel herpå skal nævnes referatet af mødet 23. febr. 1858 (s. 9 f.) med Halls, Monrads og Lehmanns udtalelser om den politiske situation. Mange andre kunde anføres. Endvidere er selvsagt M. P. B.s omtale og bedømmelse af de nationalliberale førere af ikke ringe interesse. Om Andræ hedder det f. eks. (23. juli 1864, s. 92), at M. P. B. bebrejdede ham, at han »aldrig var trådt positivt frem, men altid kritisk og negerende«. Adskillig kritik over M. P. B. også mod Lehmann, hvem han (13. nov. 1866, s. 151) opfordrede til at »holde

sig roligere«. Få dage senere kalder han ham »spirituel som sædvanlig, men vanskelig og urimelig«.

En hel del oplysninger af interesse for, hvad man vel kan kalde rigsdagens indre historie, giver M. P. B. i sin egenskab af landstingets formand. Under 22. sept. 1863 (s. 47) noterer han således i anledning af en fejl ved stemmeafgivningen, at han fortav det hele »for ikke at skade thingets værdighed«. 7. febr. 1868 (s. 169) lader han nogle upassende ytringer af Lehmann, som han havde overhørt, stryge i referatet i rigsdagstidende. Af og til giver han udtryk for, hvordan stemningen var under møderne: uroligt møde, uhyggeligt møde, og hvem der var urostifterne (s. 144, 182 og 187). Hvorledes man hyggede sig den 11. maj 1868 efter rigsdagstaffelet, kan læses s. 176: enkelte landstingsmænd samledes i formandsværelset »for at røge en cigar«, medens en del folketingsmænd flokkedes om en bolle punch i læseværelset. En og anden opmuntring har rigsdagsmændene haft under udøvelsen af deres ansvarsfulde hverv i et tidsrum, rigt på vanskelige og tunge afgørelser.

Holger Hjelholt

**Svend Thorsen: Danmarks folketing, om dets hus og historie.
København 1961. 188 sider.**

Redaktør Svend Thorsen har som rigsdagshistoriker særlige betingelser for at kunne løse den opgave, som folketingets formand i forordet skitserer: at udarbejde en bog ikke blot om »huset« og lokalerne, men især om udsmykningens forbindelse med livet og arbejdet på tinge. Den egentlige skildring af Christiansborg og specielt folketingsfløjen er med rette holdt ude fra den mindre halvdel af bogen, et tekstforsynet billedværk, der illustrerer og på visse punkter indeholder et godt supplement til hovedfremstillingen. En sammenblanding ville have givet værket som helhed den karakter af udvidet billedblad (med mange farvefotografier), som ofte truer almen tilgængelige værker under indflydelse af journalisten indenfor historieskrivningen. Det skal straks siges, at historikeren Svend Thorsen kun sjældent påvirkes af sit alter ego, journalisten; det omvendte er oftere tilfældet.

Forfatteren er stærkt inspireret af det nuværende Christiansborg som »et Capitolium, det eneste i verden, der under eet tag samler en trefoldig statsmagt: kongemagt, folkemagt, domsmagt«. Men de indledende afsnit omhandler i korte træk de ældre byg-